

hakkında bilgi vermekte ve çocukluğundan itibaren bazı hatıralarını nakletmektedir. Biz bu yazımızda Aişe İsmet'in hayatını işlerken diğer kaynaklara da atıflar yapmakla birlikte öncelikle Mısır'dan getirtmiş olduğumuz Türkçe şiirlerini topladığı Divanını esas aldık

Aişe Teymur 1840 yılında Kahire'de dünyaya gelir. Annesinin kendisini el işlerine, biçki dikişe yönlendirmek istemesine rağmen o kendi ifadesiyle "sanat-i nisâiyyeden vefret-ı nefret duyar". Babası İsmail Teymur'un gelen ziyaretçilerle olan sohbetlerini gizlice selamlığa giderek dinlemektedir. Annesinin kendisini bundan vazgeçirmek istemesi fayda vermez. Babası en nihayet "madem ki kalem kağıda meyyaldir, o halde gel bu iki kızı paylaşalım. Kardeşi İffet senin, İsmet benim olsun. Onun kalem meydanında bir üstad olacağına ve bunun bizim mağfi-retimize vesile olacağına inanıyorum" der. Böylece babası kendisine Türkçe, Farsça, fıkıh, nahiv öğrenmesi için iki hoca tutar⁶. Ayrıca bizzat kendisi de her gece iki saat Şehname, Mesnevî ve diğer Farsça edebiyat kitaplarından ders okutur. Yedi yaşından on üç yaşına dek bu şekilde akranlarına karışmadan büyük bir istekle ders çalışır. Zamanla kendisinde şiir okumaya bir istek uyanır. Kendisi şiire nasıl başladığını şöyle anlatmaktadır.

Bir akşam üstü lalası bir deste gül getirir. Aişe İsmet sürahiye koyduğu gülleri o gece dolunay olması hasebiyle mehtaba karşı koyup tefekküre dalar. Bu sırada annesi kendisini çağırır. Döndüğünde gülleri perişan ve boynu bükülmüş olduğunu görür. Bir müddet ağlar ve o ruh haliyle dört mısralık Farsça ilk şiirini nazmeder. Bu sırada babası içeri girer ve üzüntüsünün sebebini sorar. Durumu kendisine bildirip babası daha önceleri kendisine "şiire, tegazzüle dalar isen şair derslerin ber-vech-i maksud, hafızanda rûsuh bulmaz" dediği için yazdığı mısraları utanarak ve sıkılarak okur. Babası bunun üzerine okumakta olduğu kitapları bir sene içinde bitirdiği takdirde aruz bilen bir hocanın bulacağını ve kendisini şair olması için destekleyeceğini söyler. Fakat çeşitli sebeplerden dolayı bu gerçekleşemez. İstanbullu Muhammed Tevfik Bey ile evlenir ve İstanbul'a gider. Annesini 1285 (1868-69) yılında kaybeder⁷. Sonra babasını (1872) daha sonra da kocasını kaybedince (1875) Kahire'ye döner⁸. Edebiyat ve şiirle ilgisi

⁶ Kehhale, sarf ve Farsça hocasının isminin Alı Halil Recaî; Kuran, hat ve fıkıh hocasının isminin Alı İbrahim Tunusî olduğunu soylemektedir bkz Omer Rıza Kehhale, *Sılsiletun Buhûsun İctumariyye*, c 6-7, cüz 2 (Beyrut 1982), s 370

⁷ Kaynaklarda geçmeyen annesinin vefat tarihini Divanında mevcut (s 100) vefat tarihi için söylenmiş olan manzumenin "Gurfe-ı me'vaya revnak vıdı nur-i mahtâb" mısraından çıkarıyoruz (1285)

⁸ Hayreddin ez-Zırıklı, a e , c 3 (İstanbul 1984), s 240, Ömer Rıza Kehhale, *Mucemu'l-Muellifin*, c 5 (Dımaşk, 1958), s 55 Divanında akrabalarından ve Mısır'ın meşhur şahsiyetlerinden birçok kımsenin vefatına tarih bulunmasına rağmen kocasının vefat tarihi için söylenmiş bir manzume yoktur. Divanın mukaddimesinde de hayatını anlatırken evliliğine en ufak bir işaretle dahi bulunmamaktadır. Bu durumu küçük yaşta gerçekleştiğini anladığımız evliliğinin kendisinin tahsilini, şair ve edebiyatla uğraşmasını kesintiye uğratmasına bağlamak mümkündür

yaklaşık on sene inkıtaa uğramıştır. Aruz ve nahiv öğrenmek için özel hocalardan ders alır⁹ Dersleri kendisi gibi küçüklüğünden itibaren okumaya hevesli kızı Tevhîde de takip etmektedir. Çok hisli ve ince düşünceli bir kız olan Tevhîde ağır bir hastalığa yakalanır. Fakat hastalığını uzun müddet annesinden gizler. Aîşe İsmet bir tesaduf sonucu kızının durumunu ve acılar içinde kıvrandığını öğrenir. Kızı kendisine üzülmemesi için hastalığını gizlediğini, öleceğini rüyasında gördüğünü söyler ve halını Arapça mısralarla anlatır.

Tevhîde 1877 yılında¹⁰ iki ay süren hastalığından kurtulamayarak şiddetli ateşler içinde vefat eder¹¹. Vefat ettiğinde henüz onsekiz yaşındadır¹². Bunun üzerine Aîşe İsmet hayata küser. İnzivaya çekilir. Hatta yazdığı şiirleri yakar. Ağlamaktan dolayı gözleri bir müddet görmez olur. Bu hali yaklaşık yedi yıl sürer. İyileştiğinde oğlu Mahmud, kendisine, üç dilde yazmış olduğu şiirlerini tab ettirmesi için ısrar eder. Aîşe İsmet daha önce yazmış olduğu Arapça ve Türkçe bir kısım şiirlerinin yanmamış olduğunu ama Farsça şiirlerinin hepsini yaktığını söyler ve yaktığı şiirlerden arta kalanları oğluna verir. Oğlunun gayretleriyle Arapça ve Türkçe şiirleri basılır.

Aîşe İsmet yukarıda özetlediğimiz hayatını anlattığı Divanının mukaddimesinde son olarak artık şiir ve edebiyatla uğraşmaya hevesinin kalmadığını, bundan sonra tefsir ve hadis okumak istediğini söyler. Aîşe İsmet 25 Mayıs 1902 yılında vefat eder¹³. İki divanı vardır. Arapça şiirlerini topladığı *Hilyetü't-Tıraz* (Kahire 1303) ve Türkçe şiirlerinin toplandığı *Şükûfe* (Mısır 1315). Ayrıca *Netaicü'l-Ahvâl fi'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* (Kahire, 1305), *Mirâtü't-Teemmül fi'l-Umûr* (Kahire 1310), *La Tasluhu'l-Âlât illâ bi't-Terbiyeti'l-Benât* isimli sosyal konuları ele aldığı eserleri de vardır. Ayrıca yayınlanmamış bir romanı ve *el-Likâ ba'de's-Şettât* isimli bir tiyatro su olduğu da zikredilmektedir¹⁴.

Aîşe İsmet devrinde gerek nesir gerekse nazımda büyük şöhret kazanmıştır. Arapça Divanı yayınlandığında büyük yankı uyandırır. Abbas Mahmud Akkad onun şiirinin 19. yy.'da Arap şiirinin ulaştığı yüksek seviyeyi gösterdiğini söyler. Ayrıca devrinde Barudî ve Saatî'den sonra en büyük şair kabul edilir¹⁵.

Yazdığı şiirler arasında özellikle mersiyeleri pek beğenilmiştir. İfade ve üslûp cihetinden değil ama hüznün duygusunu ihsas ettirme açısından Hansa'nın kar-

⁹ Corci Zeydan, *Tarihü'l-Âdâbî'l-Lugatü'l-Arabıyye*, Kahire (tarihsiz), s. 353

¹⁰ Tevhîde'nin vefat tarihini Divanındaki "Bula daru'l-bekâda nûr-ı gufrânı" mısraından anlıyoruz (H. 1294).

¹¹ Alı Tantavî, Tevhîde'nin evlendikten bir ay sonra vefat ettiğini söyler Alı el-Tantavî, *a g e*, s. 371

¹² Joseph Zeydan, *Mesâdirü'l-Edebi'n-Nisâî*, Cidde 1986, s. 62

¹³ Omer Rıza Kehhale, *a e*, s. 55.

¹⁴ Joseph Zeydan, *a.e.*, a.y.

¹⁵ Alı et-Tantavî, *a e*, s. 370

deşi için, İbnü'r-Rum'un oğlu için ve et-Tihamî'nin evladı için yazmış oldukları mersiyelerden daha güzel ve daha üstün mersiyeler yazdığı söylenmiştir¹⁶. Bu hüküm Ömer Rıza'nın Aişe İsmet hakkındaki "Arab'ın Hansa'sını gölgede bırakacak kuvvet ve kudrettedir" sözünü teyid eder mahiyettedir¹⁷. Mucib el-Mısrî de Aişe İsmet'in kızı Tevhide için yazmış olduğu mersiyesinin Arap şiirinin en ince ve en güzel mersiyelerinden olduğunu söyler¹⁸.

Aişe İsmet'in nesri de çok beğenilmiştir. Özellikle *Netâicü'l-Ahvâl fi'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* isimli eserindeki üslûbu hayranlık uyandırmış, eserde kullandığı dilin Makame dili olduğu söylenmiştir. Nesri secili ve sanatkâranedir.

Kendisi edebiyat dışında sosyal konulara da temas etmiştir. Daha sonra kitap halinde basılan *La Tasluhu'l-Âilât illâ bi-Terbiyeti'l-Benât* (Aileler ancak kızların eğitimiyle sağlıklı bir yapıya kavuşur) başlığı altında makaleler yazmıştır. Mısır'da kızların eğitim ve öğretimi için ilk uğraş veren kişi olduğu ileri sürülmektedir¹⁹. Ali et-Tantavî onun önemini dile getirirken sadece Arap edebiyatında değil diğer edebiyatlarda da pek nadir görülen ve en üst seviyede eser verebilen kadın şairlerden olmasının yanısıra; Mısır'da kadınların cehaletin esiri olduğu ve erkeklerin tahakkümü altında buldukları kadınlar için pek kötü bir dönemde temayüz etmesine de işaret eder²⁰. Zirikli ise onun Mısır'ın en mümtaz şahsiyetlerinden (min nevabigi Mısır) olarak niteler²¹.

Aişe İsmet'in yakmadığı geri kalan Türkçe şiirlerinden oluşan Divanı bir mukaddime ile başlar. Gerçekten çok ağır bir dil ve üslûpla, münşiyâne bir tarzda kaleme alınan bu mukaddimedeki şair o zamana dek olan hayatını özetler. Divanın 14 sayfa uzunluğunda mukaddimesinden sonraki münderecatı şöyledir:

Kaside der-münacaat, nazire der-tasavvuf, Sultan Abdülhamid'in cülûsuna dair kaside, Ahmed Muhtar Paşa için yazılmış bir kaside, münacaat, kaside-i fahriyye, kaside-i hayaliyye, kaside der-şükr-i şifâ-yaften ez-derd-i çeşm, kaside-i hikmet-âmiz, kaside-i hamriyye, mülemma bir kaside. Daha sonra gazeliyat kısmı gelir. Toplam 53 gazel vardır. Mısır Hidiv'inin hanımı için yazmış olduğu manzum bir arızadan sonra çoğu vefat için söylenmiş olan 19 tarih vardır.

Geri kalan manzumeleri ise şunlardır: İki terkeb-i bend, iki terkeb-i bend tarzında şarkı, birer adet müseddes ve müseddes tarzında şarkı, on bir muhammes şarkı, iki murabba şarkı, Arapça, Farsça ve Türkçe söylenmiş bir gazel, on kıta, on iki müfred. Divanın sonunda İran'da Kahire konsolosu Muhammed Mehdi Tebrizî'nin Türkçe bir takrizi vardır.

16 Ali et-Tantavî, *a g e*, s. 381.

17 Ömer Rıza, *a g e*, a.y.

18 Mucib el-Mısrî, *Fi'l-Edebi'l-Arabî ve't-Türkî*, Kahire 1962, s. 30

19 Ali et-Tantavî, *a g e*, s. 370.

20 Ali et-Tantavî, *a g e*, s. 369.

21 Hayreddin ez-Zinkli, *a g e*, a.y.

Aişe İsmet'in şiirleri vezin açısından sağlamdır. Tefekkür ve hayal kudreti kendisini hissettirir. Benzetmeleri özellikle kasidelerinde orijinal ve güzeldir. Şiirlerinin dili mukaddimesindeki gibi ağır değildir. Özellikle şarkılarının dili sade ve akıcıdır. Bununla birlikte şiirlerinde "garib" addedebileceğimiz kelimeler de kullanmıştır. Arap edebiyatının kıymetli şairler yetiştirmiş olduğu bir dönemde herkes tarafından takdir görmesi sonucu sanatına olan güven ile bir kasidesinde şöyle demektedir:

Bu eslâf-ı sühan-dânın gerek Ar'âb u Etrâki
Mücerred bir lügatden bahs ile münşi-i divandir
Gazel-kârân-ı A'râba ve sühan-verân-ı hem-cinse
Gerek tâzî gerek Türkî kasidem tâc-ı hakandır
(s. 23)

İstanbul'da bulunduğu yıllar kendisinin o devir Türk şiiriyle doğrudan temasını sağlamış olması gerekir. Bir şiirinde Fıtnat ve Leyla hanımlardan bahseder.

Berâ'at merkezinde alsa ferman Fıtnat ü Leylâ
Midad-ı hüsn-i takrîzim hitam-ı tarsi ünvandır (s. 22)

Mucib el-Misrî onun şiirlerinin Leyla Hanım'ın şiirlerini hatırlattığını söyler²².

Türkçe şiirleri umumiyetle hikemî ve dinîdir. Samimi bir üslûbu olup dili tasannu ve tatsız mübalagalardan uzaktır. Şiirinde Leyla, Mecnun, Vamık, Azra, Ferhad gibi efsanevî aşk kahramanları; âşık, maşuk, rakib, zahid gibi bilinen tipler vardır. Mahlas olarak bir şiirinde Aişe'yi diğer şiirlerinde ise İsmet'i kullanmıştır.

Aişe İsmet her ne kadar Mısır'da doğup yetişmiş, eserlerinin çoğunu Arapça yazmış olsa bile düşünüş, hissediş ve ifade ediş bakımından Türk'tür. Mucib el-Misrî bu konuda şunları söylemektedir. "Onu kelimenin tam anlamıyla bir Türk şairi kabul etmeliyiz. Her ne kadar Mısır'da doğup yetişen ve eğitimi de Mısır'da alarak burada yaşayan şairimizin bununla birlikte soyunda Türklüğün yanısıra Kürtlük ve Çerkeslik bulunsa da kültür bakımından bütünüyle Türktür²³. Mucib el-Misrî, Arapça şiirlerinde de Türk şiirinin tesirlerinin çok bariz olduğunu ifade eder.

Aişe İsmet, Mısırlı şairler arasında, Arap edebiyatında daha sonra da tesirleri sürecek önemli bir yere ve şöhrete sahiptir. Arap edebiyatındaki seçkin yeri devrinden itibaren kabul edilen böyle yüksek seviyede bir sanatkârın Türk edebiyatıyla ilgili eserlerde Türkçe şiirlerinden hiç bahsedilmemiş olması sadece Türkçe şiirlerinin sanat yönünden Arapça şiirleri kadar parlak olmaması ve farklı bir çoğ-

²² Mucib el-Misrî, *a. g. e.*, s. 32.

²³ Mucib el-Misrî, *Sılât beyne'l-Arabı ve'l-Fursı ve't-Turki*, Kahire, s. 361

rafyada yetişmiş olması ile izah edilebilecek bir durum değildir. Aslında bu husus Osmanlı coğrafyasında daha nice Aişe İsmet'lerin olabileceğini de hatıra getirmektedir. Bu konunun dikkat çekici bir diğer yönü de 19. asır Arap edebiyatında önemli bir yer işgal eden Aişe İsmet'in Arapça şiirlerinde Türk edebiyatı ve şiirinin tesiri olduğu hususudur. 19. asırda Mısır coğrafyasında diğer birçok meşhur Arap şairinde de görülen bu Türk edebiyatının tesiri, Türk Arap edebiyatlarının karşılıklı etkileşimini göstermesi açısından ayrı bir araştırma ve çalışma konusu olabilir.

Yazımızı Aişe İsmet'in neşrini hazırlamakta olduğumuz Divanındaki şiirlerden örnekler vererek bitiriyoruz.

GAZEL

Ol dil-i bî-behreyi hep kaplamış hubb-ı fenâ
Bî-ser ü sāmān bıraktı bu teni ye's u'anâ

'Ālemü'l-esrāra şimdi baş-ı rāhat eyelüdem
Çün irişdük şāmına rûzuñ yitüp lem'a-i sīnâ

Serhad -i maqşûda vardı fevz ile t̄alib olan
Kaşr-ı istiğnâda buldı rāhat-ı neyl-i ğınâ

Pür kuşûr üftâde geldi yâ şefî'a'l-müznibîn
Feth-i bâb itmez iseñ hâlüm fenâdur pek fenâ

İ'tizâra yok mecâl ancak bunu itdüm maqâl
Ümmetüñden olduğuma eylerüm hamd ü şenâ

'İşmetâ kaţ'-ı ümîd it mäsivâdan çek elüñ
İnkıţâ'uñ 'ayn-ı vuşlat 'uzletüñ 'aynü'l-henâ (s. 42)

* * *

Ey perî ğavğayı icâd eyleme
Eyle inşâf firkati yâd eyleme

El virür her câyı gezdüm serseri
Nâlemi özrüñle müzdâd eyleme

Bâde-i zevki henüz cân tatmadan
Kırma cāmın taşâ isnâd eyleme

Neşve-i vaşl ile göñlüm şâd iken
Hâtırım firkatle nâşâd eyleme

Gün karartma ey şanem Allâh için
İtũũũ evkâtını yâd eyleme

Sen de ey dil nâle-ı hicrândan
Halkı bîzâr itme feryâd eyleme

Şabra tâkat yoksa pîrũũ pendıdur
Çek şabũru terk-i irşâd eyleme

Buldı 'İşmet fevz ü minnet şabr ile
Mâ'adâdan baħş-i imdâd eyleme (50. s.)

* * *

Nedür ey bülbül-i hõş-gũ seher vaktinde bu nâle
Hep izhâr-ı ta'aşşuk mı bütün maħşad gül-i ala

Göreydün hadd-i gül-gũnı bugün der-dest iken sâgar
Maħâl-i goncayı hiç ba'de-zâ almaz idũũ kâle

'Aceb mi biçse câme ol gül-endâm berg-i gülbünden
Geyünsün nev-'abâ' İd üstidür pür cilve nev-sâle

O hil'atle hırâm itse nezâket gülsitânından
Te'aşşukla iderdi bũs-ı pâ nesrĩn ile lâle

Şükũfe güft ü gũsın bir göreydün bağçe-i dilde
Temâşâdan gelürdi lerze-i dehşet per ü bâla

Şakâyık-gũn kemhâya şarup sîmĩn endâmuũ
Oturdu nâz ile nu'mân-veş evreng-i ıķbâle

Tel-i leylâ-yı zulfı gördi 'İşmet devr-i rũyında
Didi pek hõş yaraşmış rũy-ı mâha halka-i hâle (s. 78)

* * *

Seyr-ı gülistândan bu şeb ol serv boyundur garaz
'Anberle şebbũdan murâd hep şemm-i bũyuũdur garaz

Reyhâna baķ ey nev-'ızâr 'uşşâka virmiş ruħ-ı nev
Maħşad nebat-ı sebzeden haddũnde mũyuũndan garaz

Āhū-yı serkeş nakrasın gördükçe bu dilsüzlar
Çäk-i girībān itmeden taḳlid-i huyundur ğaraż

Ṭa'n-ı sinān şahrāsında eyler şitāb üftādeler
Rağbetle kayd-i gūşişe ol çāre-cūyundur ğaraż

Mehtāba karşı nāle-hān murğ-ı taḥassûr ta seher
Sersām-ı hayret ḳalması hep devr-i rüyüñdur ğaraż

Üftāde-gānuñ ey şanem gülāb virmiş 'İşmete
Mess-i kef-i aġyārdan hoş şüst ü şüyüñdur ğaraż (s. 59)

* * *

Terkib-i Bend Tarzında Şarkı

Ey felek inşāfa gel cevrin yiter
Oldı sīnem maḥfil-i bār-ı keder
Gice gündüz āteşüñ dilde düter
Çārsūyı ḳapladı germīñ şerer

'Ālemi bīzār idüp eyvāh ile
Āh göñlüm geçdi 'ömrüm āh ile

Ḥastayım yokdur ṭabībe ḥācetüm
Çok 'ilāc alsam da bulmam rāḥatüm
Artmada günden güne bu ḥāletüm
Ḳalmadı uğraşmaġa hiç ṭāḳatüm

Elverir ey sākī bezm-i cefā
Buldı sīnem āb-ı ġamdan iktifā

Her seher yaşum görür bād-ı şabā
İy yazıḳlar 'ömrümi itdüm hebā
Çün zemān biçdi baña derdden 'abā
Didi ruḡum eşk-i ḥūna merḥabā

Cām u şākī vü ḳadeh olsun ba'īd
Düzaḡ-ı sīnem diyor "hel min mezid"

Ey zamān sen hiç emān virmez misin
Ma'hed-i inşāfa hiç gelmez misin

Bir gün olsun cânı guldürmez misin
Va'd-ı is'âfuñla kandurmaz mısın

Bu gidişle hâl-i Ismet pek yaman
Tır-i hün-rîzünde hiç bulmaz emân (s. 111)

* * *

Muhames Şarkı

Mestaneyem meyden midür
Âhum benüm neyden midür
Ey bahtı bed elinden midür
Senden midür benden midür
Bu çekdigüm dilden midür

Bülbül gibi nâlaneyem
Pervâne-veş süzaneyem
Bilmem neden giryaneyem
Senden midür benden midür
Bu çekdigüm dilden midür

Hayretdeyem rüz u leyâl
Şorsam saña olmaz vebâl
Aya neden bende bu hâl
Senden midür benden midür
Bu çekdigüm dilden midür

'Âlem mi vaḥşî yoksa ben
Hicrân ile âlûde-ten
Billâhi ey tâli'neden
Senden midür benden midür
Bu çekdigüm dilden midür

Koysam toluya almıyor
Boşa koyarsam tolmıyor
Bir derde çâre olmuyor
Senden midür benden midür
Bu çekdigüm dilden midür

Felekle ben yarışmam
'İşmetle hem barışmam
Göñül saña karşımam
Senden midür benden midür
Bu çekdigüm dilden midür (s. 128).

* * *

Kızı Tevhîde'nin ölümü üzerine söylediği tarih:

Bakun 'ibret-nümâ gerdün-ı muhtâle
Henüz 'azrâ iken kıydı bu nev-sâle

Görince hâce vü 'arrâfı bîçâre
Bağup ye's ile rüy-ı mâder-i zâra

Didi yok müşfiqam Tevhîdüñe çare
Vedâ' it kim raḥîlûñ geldi fermânı

Ḥudâya şon nefesde bu recâm olsun
Bula dâru'l-baḳâda nûr-ı gufrânı (s. 103).

* * *

Müfred

Lütf u nezâket zevḳini nâdân ne bilsün ey zarîf
Mümkün midür reng-i güli a'mâya tefhîm eylemek (s. 138)